

ПРОМЕНИТЕ В РАЗВИТИЕТО НА АКАДЕМИЧНИЯ СЪСТАВ В РЕПУБЛИКА БЪЛГАРИЯ – ПЪТ БЕЗ ИЗХОД ИЛИ ДЕСТРУКТИВНА СТРАТЕГИЯ

Доц. д-р инж. Георги Атанасов Георгиев,
Национален военен университет „Васил Левски”

Резюме: Развитието на академичния състав в Република България е стратегически процес на интелектуално личностно и групово усъвършенстване. Неговата основна цел е да повиши качеството на висшето образование и да спомогне за развитието на науката, иновациите и технологиите, за постигане на просперитет и защита на националните интереси. Той се провежда в условия на действие на неефективна правно-нормативна уредба, която не спомага за постигането на тези цели, поради което следва да бъде променена. Настоящата законодателната инициатива не удовлетворява тези потребности, поради което чрез механизмите на общественото обсъждане и аргументирано, следва да бъде методически подпомогната и насочена към анализ на натрупания опит, оценка на текущото състояние и реалистична прогноза за развитието на геостратегическата среда в Европа и света.

Ключови думи: стратегически мениджмънт, промяна, академичен състав, развитие.

На 21 май 2010 год., с публикуването му в бр. 38 на Държавен вестник, влезна в сила Законът за развитие на академичния състав в Република България. Той не просто отмени действащия до този момент Закон за научните степени и научните звания, а въведе радикални промени, изразяващи се в нова философия, нов понятиен апарат и нов ред за придобиване на научна квалификация и за научно израстване, наречени с обобщеното понятие „развитие на академичния състав”. Като всяко нововъведение и този юридически акт срещна остра емоционална, обществена и административна съпротива сред образователните и научни среди. Независимо от това, както и независимо от влезналите в сила съдебни решения, променящи или отменящи редица негови разпоредби, този закон не беше отменен и към месец август 2016 година е в сила, по реда на българското законодателство и зако-

нотателството на Европейския съюз, с всички произтичащи от това обстоятелства и последствия. Безспорен обаче, е и един друг факт. Този базисен за образованието и науката закон, особено в неговата първа редакция, беше и все още е, несъвършен юридически акт. Той не решава всички възможни казуси по съществуващата материята, върху която притежава задължителен характер, независимо от отредената му историческа роля. Поднормативният акт, който би следвало детайлно да разреши всички възможни казуси по неговото прилагане – Правилникът за прилагане на закона за развитие на академичния състав в Република България, е също толкова несъвършен, колкото и основният акт, към който той се отнася. Дефицитът на решения не се компенсира нито с делегираната на висшите училища свобода за разработване на специфични за предмета на дейността им административни практики, нито с даденото право за приемане на допълнителни стандарти, свързани с тяхното въвеждане. В резултат от това броят на лицата, придобили образователна и научна степен, научна степен, както и на тези заели академични длъжности, за 6-годишния период на действието на Закона за развитие на академичния състав в Република България, според редица източници, се изравнява с този на лицата, придобили такъв ценз за почти 40-годишния период на действие на отменения Закон за научните степени и научните звания. Върху това съждение, разбира се, може и ще се спори много, докато не се представи официална статистика.

Както и да се интерпретират обаче, публичните към настоящия момент информация и данни, регистриращи мащаба на процеса, всички страни в подновения през последната година широк обществен дебат, във връзка с действието на Закона за развитие на академичния състав в Република България, са единодушни – необходима е промяна на нормативната уредба. За едни тя следва да бъде свързана с реда за придобиването на образователен и научен ценз у нас, други считат за достатъчно процесът просто да се стандартизира в прагматични рамки. Причините, определящи неотложния характер на оптимизацията на развитието на академичния състав у нас условно могат да се причислят в две групи. Към първата могат да бъдат отнесени онези от тях, които изискват поддържане на среда, гарантираща коректност към Болонския процес, част от който е и България. Във втората група са всички онези причини, премахването на които се очаква да доведе до удовлетворяване на една вече все по-осъзнавана и актуална в контекста на съвременните геостратегически процеси в Европа и целия свят, обществена потребност. Тя се изразява в това най-после науката

у нас да изпълнява основното си предназначение – да прокарва пътя на практиката и да осигурява не просто правото на живот на хората, а да прави живота им по-добър. Такава е съвременната трактовка на базисното право на всяко човешко същество – правото на живот. Всеки има право не просто на живот, а на достоен живот! За удовлетворяване на тази обществена потребност е необходимо да се поддържа високо ниво на научна грамотност на населението. Това е групова способност, за генерирането на която са необходими стратегическа визия, политическа, възрастова приемственост, приемственост на експертната и провеждане на стратегически мениджмънт в образованието, науката, развитието на технологиите и сигурността.

Законът за развитие на академичния състав в Република България (ЗРАСРБ) е изправен пред своята най-съществена оптимизация. Като час от процеса на нейното осъществяване, през месец април 2016 година, по инициатива на Съвета на ректорите, академичната общност у нас бе запозната с проект на Закон за изменение и допълнение на закона за развитието на академичния състав в Република България. Независимо от предоставения двудневен срок за осмисляне, оценка и предложения по него, веднага стана ясно, че натрупаният шестгодишен опит не е осмислен, предлаганите изменения и допълнения не променят философията на процесите, а практическите казуси, превърнали се в системни грешки не са получили своите решения. С въвеждане на нови понятия общият понятиен апарат, въведен от Закона за висшето образование (ЗВО) и Закона за развитие на академичния състав в Република България става още по-некоректен и противоречив в своите детайли. Предлага се създаването на нови субекти с контролни функции и се допуска немислим юридически прецедент.

Настоящата публикация представя част от анализ на представения за обществено обсъждане проект на Закон за изменение и допълнение на закона за развитието на академичния състав в Република България (ЗИД на ЗРАСРБ). Той е част от провежданото от автора научно изследване, с работно наименование към момента „Развитието на академичния състав, като стратегически процес – философия, методология и приложение в Националния военен университет „Васил Левски“. Докладът е структуриран, в предложения проект – по приоритет на регистрираните казуси, а не по структурата на ЗРАСРБ. Оценка и изводите, свързани с философията и методологията на прилагане на Закона са представени в други публикации, свързани с посоченото изследване.

Един от основните недостатъци на предоставения за обществено обсъждане проект на ЗИД на ЗРАСРБ е допусканият от него юридически прецедент, по смисъла на § 39, отнасящ се към Преходните и заключителни разпоредби на Закона за развитие на академичния състав (ЗРАСРБ). Той предвижда ревизия на изпълнените и регистрирани по реда на националното законодателство процедури от влизането в сила на Закона до приемането на неговите изменения. Никой закон в съвременния цивилизован свят няма обратно действие. Това е основен стандарт, както в националното, така и в международното законодателство. Смисълът му се изразява в това да се приложени в практиката принципа на равнопоставеност. Предложеният текст поставя в неравностойно положение лицата, заели академични длъжности, както и тези, придобили образователна и научна и научна степен по реда на ЗРАСРБ, спрямо техните колеги придобили научен ценз по реда на Закона за научните степени и научните звания (ЗНСНЗ). Погледнато чисто формално, процедурите по ЗРАСРБ, са разположени по времевата ос по-близо до настоящия момент. Поради това може да се предположи, че те отразяват много по-коректно спецификата и развитието на познанието в професионалните направления, научните области и научните специалности, отколкото когато това е правено по ЗНСНЗ. Та нали последните процедури по него бяха изпълнени до края на 2010 година. Нека само си припомним как се развиха технологиите и свързаните с това мисловни и поведенчески модели. Освен това настъпиха глобални икономически и обществено-политически събития в целия свят. А това е свързано в голяма степен с промяна на знанието, мисленето и поведението и извън сферата на материалното производство. Ето защо изглежда много по-логично на ревизия да се подлагат по-отдавна проведените процедури! Последното съждение, разбира има смисъла на риторично зададен въпрос.

Ревизия на проведени процедури по реда на действащото към момента законодателство не трябва да се допуска и по още една причина. Резултатите от тях са непосредствено свързани с трудовите и служебни правоотношения между висшите училища и лицата, успешно преминали през тях. След защита на дисертационен труд или след успешно издържан конкурс, не малка част от членовете на академичния състав заеха нови, по-високи длъжности. Във висшите военни училища и академии за някои категории човешки ресурси това бе свързано и с повишаване във военно звание. Ако хипотетично предположим, че някоя от тези процедури не се потвърди, какво следва да се предприеме спрямо потърпевшите лица, как ще бъдат

уредени трудовите и служебните им правоотношения?! Препратките към корпоративните правилници не е решение на проблема. Ще се наруши, както трудовото, така и общото национално законодателство. Военно звание, например, се отнема само по дисциплинарен ред, при системни нарушения, свързани с изпълнението на военната служба, като професия или с влязло в сила решение на легитимен български съд. Още по-недопустимо по реда на действащото законодателство е прекратяването на договора за военна служба по причините, изложени по-горе! Този казус не просто не е получил разрешение в предложени проект на ЗИД на ЗРАСРБ, той дори не формулиран, като такъв!

Следващото изменение в ЗРАСРБ, което не се приема е създаването на Национална агенция за академична апелация. Предвиденото предоставяне на допълнителни специализирани правомощия на ректора на висшето училище или ръководителя на научната организация са напълно достатъчни за упражняване на ефективен контрол върху изпълнението на процедурите по развитието на академичния състав. Освен това създаването на какъвто и да е специализиран орган на национално ниво – с контролни, експертни или каквито и да било други функции, винаги оставя открити няколко въпроси. Първият от тях е дали неговите представители са най-компетентните в дадената област? Следват други, свързани с него въпроси – притежават ли достатъчно теоретични знания и практически опит, в състояние ли са сами да организират и изпълняват процесите, които контролират. Общеизвестна истина е, че компетентността не винаги идва с формалното придобиване на компетенциите. От голямо обществено значение във всяка демократична и правова държава е кой и как контролира дейността на националните контролни органи и поведението на техните членове. Не на последно място се оценява колко ще струва на данъкоплатеца всичко това.

В контекста на общите усилия у нас за икономии в държавния бюджет в условията на криза и нови геостратегически промени, създаването на нова национална агенция, за функционирането на която се предвиждат значителни финансови разходи основно за трудови възнаграждения на нейните членове, е нецелесъобразно.

Друго предложение за изменение на ЗРАСРБ, което ограничава прилагането на принципите на равнопоставеност и академична свобода е свързано с въвеждането на допълнителни изисквания за структурата и състава на факултетните съвети, при вземане на решения за избор на кандидат за заемане на академична длъжност. Структурата, състава, компетенциите и функционирането на факултетните съвети

са регламентирани в Закона за висшето образование. Въвеждането на допълнителни изисквания би затруднило поддържането кворум за провеждане на редовни заседания при спазване на законовите отношения между представителите на различните квоти – хабилитирани, нехабилитирани лица, обучаеми и представители на административните и обслужващи звена. Отношението и кворумът се поддържат в условия на постоянно текучество и служебни ангажименти, често изискващи отсъствие от разположението на факултета. Освен всичко това недопустимо е да не се оцени и факта, че игнорирането на вота на представителите на другите квоти, освен тази на хабилитираните лица и лицата, притежаващи ОНС „доктор” при работата и приемането на решение от факултетните съвети, по същество е дискриминационно ограничение, което обезсмисля квотния принцип, а от там и самоуправлението на основните звена и висшите училища.

Неприемлив е и опита за въвеждане на тайното гласуване, като форма на упражняване на вот при изпълнение на процедурите по развитието на академичния състав. Само до преди няколко години прозрачността бе обявена за основна академична ценност и принцип в управлението и функционирането на висшите училища. Необходимостта от прозрачност бе един от основните аргументи за отмяна на ЗНСЗ и въвеждане на нова философия чрез ЗРАСРБ.

Друго предложение, което трудно може да се приеме без резерви е това за промяна на съотношението между квотите на вътрешните и външните за висшето училище или научната организация членове на научните журита, назначавани за провеждане на различните процедури по ЗРАСРБ. Установените в сега действащата нормативна уредба отношения между двете квоти коректно отчитат интересите на висшето училище или научната организация при провеждането на процедурите по ЗРАСРБ, като същевременно дават възможност за безпристрастно оценяване на кандидатите и от външни за техния състав лица, притежаващи необходимите компетенции. Промяна на съотношението в полза на квотата на външните членове в научните журита застрашава академичната автономия на висшите училища и научните организации. Това би възпрепятствало още и даването на двустранно балансирана оценка на кандидатите за заемане на академичните длъжности и авторите на дисертационни трудове, явили се на официална защита.

Предложението за включването в категорията „хабилитирани лица” на лицата, придобили научна степен „доктор на науките” е класически пример на недалновидно и нестратегическо мислене. Профе-

сиите и длъжностите са определени в Национална класификация на професиите и длъжностите. С преплитането на длъжностите и званията коренно се променя, или по-точно казано – обърква се, философията на академичното израстване. Макар и да са в едно условно кариерно поле, ролята, мястото и целта на хабилитирането и защитата на дисертационните трудове за придобиване на образователна и научна степен (ОНС) „доктор” и научна степен (НС) „доктор на науките” са различни. Постигат се различни резултати. Затова и философията им е различна. Чрез разработването на дисертационен труд се допринася основно за систематизиране и развитие на научното знание и иновациите. Процесът на хабилитиране обаче, освен с тези отговорности, обвързва всеки кандидат и с организацията и управлението на образователния процес, както и с развитието на теорията и методиката на преподаване. Изисква се разработването учебници, учебни и методически пособия, лекционни курсове и практикуми. Точно поради тези причини към настоящия момент хабилитация е възможна единствено след защитен дисертационен труд за придобиване на ОНС „доктор”. Така се гарантира придобиване на способности, а от там и на компетенции, както за повеждане на самостоятелни научни изследвания, така и за водене на ефективен образователен процес.

Това предложение провокира размисли за причината за неговото формулиране. Без особени усилия може да се формулират три предположения – поради необмисляне на логическите и функционални връзки между процеса на развитие на академичния състав, провеждането на научните изследвания и образователния процес във висшите училища, от неразбирането им или за защита на отделни частни интереси.

Следващите няколко предложения, които са оценени като неприемливи, са свързани със семантичното значение на думите и използваните термини, както и с правилата на книжовния български език, във връзка с използването им. Предложението за подмяна на понятието „научно жури” с „научна комисия” е първото от тях. Въпросите, които възникват тук са дали това предложение е направено по принципа „Движението е всичко – крайната цел – нищо!” или то е част от процес на подмяна на понятийният апарат, въведен от ЗРАСРБ. Ако е вярно второто, то това следва да се оценява, като един от възможните признаци за протичането на процес на подмяна на науката с псевдонаука. Тук е важно да се отбележи, че не винаги участниците в него осъзнават този факт. Ключовите думи тук са некомпетентност, неинформираност и незаинтересованост. Обезпокоително е когато промените станат чести, радикални или са съпроводени с тотално отричане

на общоприетите в дадена област понятия. В конкретния случай Речникът на българския език определя следното семантичното значение на думите комисия и жури:

- Жури – мн.ч. -та, ср. събир. 1) Комисия от специалисти, която определя, преценява, класира участниците в различни конкурси, състезания, прегледи, изложби и подобни, и присъжда награди. 2) Заклети съдии, които са избрани да кажат под клетва истината по даден процес.

- Комисия – 1) Група избрани или назначени лица, на които е възложено изпълнението на някаква обща задача – пр. Военна комисия. Изпитна комисия. Лекарска комисия. 2) Държавен или обществен орган за провеждане на специални мероприятия, пр. Министерският съвет може да вземе под свое непосредствено ръководство известни клонове на управлението, като за целта образува комисии. Конст., 16.

На основание на горното е неприемливо да се допусне подмяната на понятието „научно жури” с „научна комисия”.

Като некоректно може да се оцени и използването на думата „Съответния(т), -ната, -ното”, както в ЗРАСРБ, така и в проекта на закон за неговото изменение и допълнение. Обикновено тази дума се използва в съчетание с предлога „на ...”, освен ако в преди това не е въведено изброяване. Отнесено към ЗРАСРБ, след тази дума следва да се изписва коректно административния акт, към който се отнася, с неговото официално наименование. Така биха се избегнали двусмислия и некоректно тълкуване на текстове от ЗРАСРБ. Когато това не е направено след използването на думата „Съответния(т), -ната, -ното”, веднага възниква въпросът „На какво (кого)?”.

Използването на словосъчетанието „значителна част” при обяснението на същността на явлението плагиатство в допълнителните разпоредби – § 34 от Закона за изменение и допълнение на ЗРАСРБ, също се оценява, като некоректно. Използвано по този начин словосъчетанието не внася яснота за границите на събитието, за което се отнася, а освен това допуска субективизъм при оценка дали описаното обстоятелство е на лице. Тази некоректност би могла да бъде избегната с регламентиране в цифрово изражение – процентно (30%, 50% и т.н.) или в числово съотношение ($2/3$, $1/2$ и т.н.). Оценката за липса и/или наличие на плагиатство следва да се дава или чрез ясно регламентирани метрични показатели, или от лица с компетенции в областта на авторското право.

Предложеният за обсъждане проект на Закон за изменение и допълнение на ЗРАСРБ не само не въвежда коректност в понятийния

апарат, въведен от Закона за висшето образование и Закона за развитие на академичния състав в Република България, а задълбочава проблема с въвеждането на допълнително понятие „научна област”. Независимо, че се предвижда въвеждането на класификатор на научните области, няма яснота за това как същият ще се приложи в лицата в заварено положение с изпълнени процедури по ЗНСНЗ и ЗРАСРБ. Съществува остра необходимост от изясняване на следните термини от понятийният апарат по развитието на академичния състав и на връзката между тях: „научна област”, „област на науката”, „област на висшето образование”, „професионално направление”, „специалност от регулирана професия”, „научна специалност”, „докторска програма”. При определяне на връзката между посочените понятия е необходимо да се уредят отношенията с лицата, които биха се оказали в заварено положение от евентуално въвеждане на единен понятийен апарат. В този процес следва да се отчита и основната мисия на висшите училища – да обучават за придобиване на ОКС и ОНС.

Науката представлява система от верифицирани знания. Тя не може да се измери в буквалния смисъл на думата. Резултатите от нейното приложение се измерват с количествени и качествени показатели и параметри. Поради това се оценява, като некоректно използването на думата „наукометричен” в словосъчетанието „единни държавни наукометрични показатели”. То би могло да се замени със словосъчетанието „единни държавни показатели за академично развитие” или „единни държавни изисквания за академично развитие”.

Болезнената необходимост от промени в действащата система за развитие на академичния състав у нас, генерира риск от прибързани, немислени и недалновидни законодателни инициативи и управленски решения. А натрупаният през последните шест години опит доказва, че всяко нестратегическо решение, наложено в практиката дори и за кратък период, може да доведе до резултати със стратегическо значение, но в негативен аспект. Те често активират деструктивни процеси, чиито резултати са с необратими последици. Ефектът от това се мултиплицира особено в условията на рецидив. Възможността за превенция за това проявление на иначе градивния процес на развитие на академичния състав в Република България, все още не е пропусната. Затова обаче е необходимо да се промени мисловният модел, изграден единствено върху виждането, че академичното развитие е процес, чрез реализирането на който на първо място се генерират сигурни лични доходи. Формално това не изисква особени усилия, но е свързано с разбиване на вече утвърденото статукво. За да се увенчае с

успех такова начинание, освен кураж, се изисква и осмисляне на опита от протичането на процеса до момента, както и на неговата философия. Тези усилия следва да бъдат подкрепени с воля и умение за промяна на мисленето, което да се насочи в постигане първо на идеалните цели. Те неминуемо ще доведат и до материални стимули, но само за онези, които притежават реалните способности да въвеждат верифицираното научно знание в практиката и да го развиват.

В настоящия си вид проектът на Закон за изменение на закона за развитие на академичния състав в Република България не предлага промяна на мисленето в тази посока. Ако това не се промени, когато се заговори за развитие на академичния състав в Република България първата асоциация, която възниква ще продължи да се изразява с мисълта на Турхан Расиев „Погледното формално – всичко е нормално, но погледнато нормално – всичко е формално”.

ЛИТЕРАТУРА

1. Закон за висшето образование, обн., ДВ, бр. 112/27.12.1995 г., посл. изм. и доп. ДВ. бр.17/01.03.2016 г.;
2. Закон за развитие на академичния състав в Република България, обн. ДВ, бр.38/21.05.2010 г., посл. изм. ДВ. бр.68/02.08.2013 г.;
3. Правилник за прилагане на закона за развитие на академичния състав в Република България, обн. ДВ бр.75/24.09.2010 г.